

Ivana Bestvina Bukvić*
Kristina Bjelić**
Marija Šain***

Pregledni znanstveni rad
UDK 7.078(4-67EU):008(497.5)
DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/10187>
Rad primljen: 23. siječnja 2020.
Rad prihvaćen: 4. svibnja 2020.

USPJEŠNOST PROGRAMA EUROPSKE UNIJE U POTICANJU I FINANCIRANJU KULTURNOG I KREATIVNOG SEKTORA U REPUBLICI HRVATSKOJ****

Sažetak: *Kulturni i kreativni sektor visoko je rangiran prema broju zaposlenih na razini Europske unije (EU) te predstavljaju gospodarsku snagu kod koje je uočena otpornost na negativne gospodarske utjecaje zbog brze i lake prilagodbe tržišnim promjenama i inovacijskim trendovima. Sa svrhom ostvarenja ciljeva Strategije Europa 2020, 2013. godine donesena je Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća te je donesena odluka o osnivanju programa Kreativna Europa za razdoblje 2014. – 2020. iz kojeg se osiguravaju sredstva za potporu projektima u kulturnom i kreativnom sektoru. Međutim, unatoč zastupljenosti u strategijama, preporukama i programima EU-a, uočeno je kako Hrvatskoj nedostaje sustavno praćenje razvoja kulturnog i kreativnog sektora (uključujući i djelatnost informacijskih tehnologija) te kvalitetno pozicioniranje u nacionalnim politikama i strategijama.*

Predmet je provedenog istraživanja razina uspješnosti Europske unije i njezina regulatornog okvira u poticanju kulturnog i kreativnog sektora u zemljama u razvoju. Pritom je analizirano u kojoj je mjeri Republika Hrvatska usvojila i primjenjuje mogućnosti koje joj pružaju programi EU-a u financiranju projekata kulturnog i kreativnog sektora, analizirajući rezultate programa Kreativna Europa, potprogram Kultura. U radu je provedena komparativna analiza ostvarenih rezultata ovog programa na razini Republike Hrvatske s rezultatima koje ostvaruje Republika Slovenija, ali i druge zemlje Europske unije na osnovi objavljenih službenih podataka

* Dr. sc. Ivana Bestvina Bukvić, izvanredna profesorica Akademije za umjetnost i kulturu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ulica kralja Petra Svačića 1f, 31000 Osijek. E-adresa: ibbukvic@unios.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9157-1479>.

** Kristina Bjelić, mag. cult., Vukovarska 156, 31000 Osijek, Republika Hrvatska. Adresa e-pošte: kristina.bjelic94@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8336-9775>

*** Dr. sc. Marija Šain, docentica Akademije za umjetnost i kulturu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ulica kralja Petra Svačića 1f, 31000 Osijek, Republika Hrvatska. Adresa e-pošte: mihalje1@aukos.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1798-9973>

**** Rezultati prezentirani u ovom radu rezultat su istraživanja provedenog u okviru znanstvenoistraživačkog projekta financiranog od strane Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (broj projekta: ZUP2018-33).

predmetnog programa. Istraživanjem je utvrđena pozicija Republike Hrvatske u odnosu na druge zemlje, ali i utjecaj dužine članstva u EU-u i razine inovativnosti na brojnost uspješno ocijenjenih prijava u analiziranom području.

Ključne riječi: *kulturni i kreativni sektor, financiranje, strategije i preporuke Europske unije, program Kreativna Europa.*

1. UVOD

Važnost kulturnog i kreativnog sektora te njihov pozitivan utjecaj na gospodarstvo sve je češće predmet znanstvenih istraživanja i objavljenih publikacija.^{1, 2, 3, 4} Pritom se ističe i uloga digitalnih tehnologija koje su jedna od djelatnosti koje u sve većoj mjeri doprinose njihovu razvoju i promociji.⁵ Također informacijske tehnologije, mediji, arhitektura i dizajn imaju značajan ekonomski potencijal.⁶ Navedeno je identificirano i u analizama EU-a gdje je utvrđeno da će tehnologije ubrzati razvoj kulturnog i kreativnog sektora te je izgledno da će, među ostalim, u sljedećem razdoblju doći do povećanja potpora za razvoj digitalnih kompetencija u kulturnom i kreativnom sektoru na razini Europske unije.⁷ Kreativna Europa je program financiranja koji je osmišljen za tekuće sedmogodišnje razdoblje (2014. – 2020.)⁸ kako bi podupirao europsku kinematografiju te kulturni i kreativni sektor s ciljem njegovog doprinosa održivom rastu i zapošljavanju.⁹ Uspostavljen je Uredbom iz 2013. g. – Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća a provodi ga Izvršna agencija za obrazovanje, kulturu i audiovizualnu djelatnost.¹⁰ U tekstu ove Uredbe navedeno je: “Cilj je Ugovora o funkcioniranju Europske unije (UFEU) sve tješnje povezana Unija među narodima Europe i njime se, među ostalim, Uniji dodjeljuje zadatak da doprinese procvatu kultura država članica, poštujući pritom njihovu nacio-

1 Vežić, A., *Uloga kulture i kulturnih industrija u lokalnom ekonomskom razvoju*, nema datuma. <https://crvenared.wordpress.com/publications/uloga-kulture-i-kulturnih-industrija-u-lokalnom-ekonomskom-razvoju-aida-vezić/>. Pristupljeno 7. kolovoza 2018.

2 Harc, M.; Bestvina Bukvić, I.; Mijoč, J., *Entrepreneurial and Innovative Potential of the Creative Industry*, Interdisciplinary Management Research XV, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2019, pp. 1562–1577.

3 Belfiore, E., *Whose cultural value? Representation, power and creative industries*, International Journal of Cultural Policy, 2020, Vol. 26, Iss. 3, 383–397.

4 Rybarova, D., *Creative industry as a key creative component of the Slovak economy*, The 19th International Scientific Conference Globalization and its Socio-Economic Consequences 2019 – Sustainability in the Global-Knowledge Economy, SHS Web of Conferences 74, 2020, Vol. 74, pp. 1–8.

5 Zhao, K.; O'Mahony, M.; Qamar, A., *Bridging the gap in creative economy and ICT research: a regional analysis in Europe*, Applied Economics, 2020.

6 Karasova, N., *Creative Economy as a Source of Economic Growth*, European Scientific Journal, Vol. 12, Iss. 52, 2019, pp. 18–22.

7 Daubeuf, C.; Le Gall, A.; Pletosu, T.; Kopellou, M.; Pocius, D.; Koshchiyenko, O.; Goštautaitė, R. (KEA & PPMI 2019), *Research for CULT Committee – Culture and creative sectors in the European Union key future developments, challenges and opportunities*, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels, 2019, p. 66.

8 Ministarstvo kulture 1, *Potprogram Kultura – tko, što, kako i zašto?*, nema datuma. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=9821>. Pristupljeno 21. lipnja 2019.

9 Europski fondovi 1, *Kreativna Europa 2014. – 2020.*, nema datuma. <http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/Kreativna%20Europa-0.pdf>. Pristupljeno 21. lipnja 2019.

10 Ministarstvo kulture 2, *Program Europske unije – Kreativna Europa*, nema datuma. <http://www.min-kulture.hr/ced/>. Pristupljeno 21. lipnja 2019.

nalnu i regionalnu raznolikost te istovremeno osiguravajući da postoje uvjeti potrebni za konkurentnost industrije Unije.”¹¹ Uz navedeno, Uredba se poziva¹² i na Konvenciju UNESCO-a iz 2005. g., Povelju Europske unije o temeljnim pravima, a u skladu je i sa strategijom Europa 2020. – Strategija za pametan, održiv i uključiv rast: “U toj komunikaciji Komisija je navela da Unija treba osigurati privlačnije okvirne uvjete za inovacije i kreativnost. U tom je smislu kulturni i kreativni sektor izvor inovativnih ideja koje mogu biti pretvorene u proizvode i usluge za stvaranje rasta i radnih mjesta i za pomoć pri suočavanju s društvenim promjenama”,¹³ pri čemu je ova strategija postala najšire primjenjivani pristup u razvoju inovacija.¹⁴

Cilj ovog rada je analizirati koliko je Republika Hrvatska usvojila i primjenjuje mogućnosti koje joj pružaju programi Europske unije (EU) u financiranju projekata u području kulturnog i kreativnog sektora. Navedenim se nastoji utvrditi i razina uspješnosti Europske unije i njezina regulatornog okvira u poticanju kulturnog i kreativnog sektora u zemljama u razvoju. Naime, primjetan je manjak značajnijih istraživanja uspješnosti hrvatskih prijava na program Kreativna Europa, ali i na natječaje drugih programa i fondova. Kako bi se došlo do određenih zaključaka o karakteristikama uspješnih hrvatskih prijava za sufinanciranje iz programa Kreativna Europa, potprograma Kultura, provedena je analiza dostupnih podataka prema odabranim specifičnim kriterijima kao što su razvijenost suradnje sa susjednim i nesusjednim zemljama ili novčana vrijednost projekata te je provedena usporedba ostvarenih rezultata s prijaviteljima iz Slovenije. Kako bi podatci o karakteristikama prijava hrvatskih prijavitelja bili smješteni u odgovarajući kontekst, također je napravljena analiza i usporedba odabranih kategorija na razini Europske unije. Pritom je analiziran i utjecaj stupnja inovativnosti država članica, utvrđen prema metodologiji Europske unije, na uspješnost projektnih prijava na program Kreativna Europa, potprogram Kultura.

Sljedeća poglavlja daju pregled regulative na nacionalnoj razini i razini Europske unije koje uređuju modele upravljanja te karakteristike kulturnog i kreativnog sektora. Pritom je dan pregled prethodnih istraživanja te su prezentirani rezultati provedenog istraživanja o uspješnosti hrvatskih prijava i rezultati analize povezanosti stupnja inovativnosti s brojnošću pozitivno ocijenjenih projekata prijavljenih na program Kreativna Europa, potprogram Kultura u kojemu je uz međukulturalnu suradnju inovativnost projektne prijave jedan od najvažnijih kriterija ocjene uspješnosti prijave ali i projekta u cjelini.

11 Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 11. prosinca 2013. o uspostavi programa Kreativna Europa (2014. – 2020.) i stavljanju izvan snage odluka br. 1718/2006/EZ, br. 1855/2006/EZ i br. 1041/2009/EZ, Službeni list Europske unije L 347, str. 221.

12 Cjelokupni okvir programa Kreativna Europa naveden je u Uredbi (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 11. prosinca 2013. o uspostavi programa Kreativna Europa (2014. – 2020.) i stavljanju izvan snage odluka br. 1718/2006/EZ, br. 1855/2006/EZ i br. 1041/2009/EZ, Službeni list Europske unije L 347.

13 Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća, *op. cit.* u bilj. 11, str. 222.

14 Begg, I., *Innovative Directions for EU Cohesion Policy after 2020*, CESifo Forum, ISSN 2190-717X, ifo Institut – Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München, München, Vol. 19, Iss. 1, 2018, pp. 3–9.

2. UREDBE EUROPSKE UNIJE I REPUBLIKE HRVATSKE KOJE UREĐUJU PITANJE KULTURNOG I KREATIVNOG SEKTORA I NJIHOVU USPJEŠNOST

Prema europskim istraživanjima, kulturni i kreativni sektor ima važnu ulogu u ekonomiji Europske unije s više od 7 milijuna radnih mjesta i 4,2 % BDP-a EU-a.¹⁵ Sukladno tome, njegova ekonomska težina usporediva je s težinom sektora informacijskih tehnologija te uslugama smještaja i prehrambenih usluga koje donose više od 4 % BDP-a EU-a. Istraživanja su također pokazala da je u razdoblju od 2000. do 2007. godine zaposlenost u kulturnom i kreativnom sektoru rasla u prosjeku 3,5 % na godinu.¹⁶ Zemlje članice EU-a pokazuju pozitivnu vezu između regionalne gospodarske razvijenosti te udjela kreativne radne snage u radno aktivnom stanovništvu. Pritom je identificiran i značajan udio kreativne radne snage posebice u Švedskoj, Islandu, Finskoj i srednjoj Europi. U Češkoj je identificirano da su ciljevi i instrumenti razvoja kulturnog i kreativnog sektora kvalitetno postavljeni na nacionalnoj razini dok su na lokalnoj razini zastupljeni elementi koji se tiču razvoja kulture, a kreativni aspekti se pronalaze u manjoj mjeri u okviru dokumenata koji se bave različitim područjima (npr. edukacija i sl.).¹⁷

Nažalost, “ne postoji unificirana europska ili globalna klasifikacija”¹⁸ – zbog toga je usporedba pokazatelja različitih izvješća metodološki upitna i teško je napraviti pouzdane usporedbe između različitih zemalja ili regija. Zbog nepostojanja sveobuhvatnog izvješća o ekonomskom značaju kulturnog i kreativnog sektora koje prikazuje stanje razvijenosti tog sektora za isto razdoblje i koje odvojeno prikazuje pokazatelje za različita geografska područja, u ovom su istraživanju korišteni usporedivi podatci Eurostata. Ograničenje ovakvog pristupa proizlazi iz činjenice da Eurostat prati i objavljuje zasebna izvješća samo za kulturni, ali ne i kreativni sektor.

Prema podacima Eurostata broj poduzetničkih pothvata u kulturi u odnosu na ukupnu ekonomiju u Sloveniji na razini je 6,5 %, a u Hrvatskoj na razini 4,5 %. Zaposlenost u kulturi u Sloveniji je na razini 4,7 % dok je u Hrvatskoj 3,3 % svih zaposlenih.¹⁹ Slovenski autori rijetko analiziraju doprinos kulturnog i kreativnog sektora cjelokupnom slovenskom gospodarstvu. Pritom u postojećim radovima prikazani podatci datiraju iz 2009. i 2011. godine, zbog nedostatka sveobuhvatnih recentnih istraživanja. Budući da novija istraživanja o ovom području u Sloveniji ne postoje, što je donekle usporedivo i s Republikom Hrvatskom gdje posljednje provedeno sveobuhvatno istraživanje datira iz 2015. godine, druge usporedbe s obzirom na razlike u obuhvatu i metodološkom pristupu, nije moguće provoditi. Također, u Hrvatskoj ne-

15 European Commission, *Boosting SME in the cultural and the creative sectors: European Commission and EIF launch a new guarantee scheme*, 2016, <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP-16-2345>. Pristupljeno 18. travnja 2020.

16 European Investment Fund, *Market analysis of the cultural and creative sectors in Europe*, 2019, <https://www.eif.org/what-we-do/guarantees/cultural-creative-sectors-guarantee-facility/ccs-market-analysis-europe.pdf>. Pristupljeno 18. travnja 2020.

17 Wurst, B., *Globalization and Sustainability of Regions: The Role of Cultural and Creative Industries in Cultural Policies and their Implications for Regional Development – A Case Study of the Czech Republic*, The 19th International Scientific Conference Globalization and its Socio-Economic Consequences 2019 – Sustainability in the Global-Knowledge Economy, SHS Web of Conferences 74, 2020, Vol. 74, pp. 1–8.

18 Harc, M.; Bestvina Bukvić, I.; Mijoč, J., *Entrepreneurial and Innovative Potential of the Creative Industry*, Interdisciplinary Management Research XV, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2019, p. 1564.

19 Eurostat, *Culture Statistic*, 2019, ISSN 2443-8219, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture-statistics>. Pristupljeno 8 travnja 2019.

dostaje sustavno praćenje kulturnog i kreativnog sektora jer to područje nije kvalitetno obuhvaćeno u postojećim nacionalnim politikama i strategijama.²⁰

Karasova naglašava važnost europskih, nacionalnih i lokalnih politika te strukturne potpore razvoju ovog sektora kako bi se postigao njegov potencijal u razvoju cjelokupne ekonomije.²¹ Ovdje je potrebno naglasiti kako je važnost dobro osmišljenih strategija i politika za razvoj subjekata u kulturnom i kreativnom sektoru ključna.²² Kreativna Europa nastoji odgovoriti na europske trendove razvoja kulturnog i kreativnog sektora strateškim pristupom i planom ulaganja s očekivanim najvećim učinkom.²³ Pritom je program Kreativna Europa jedan od najvećih institucionalnih ulaganja u ovaj sektor s 1,46 mlrd. eura predviđenih za programsko razdoblje 2014. – 2020. koji se provodi s ciljem jačanja konkurentnosti kulturnog i kreativnog sektora svih članica Europske unije.²⁴ U sljedećem programskom razdoblju 2021. – 2027. predviđen je proračun u visini 1,85 mlrd. eura gdje se uz veću potporu promidžbi i mogućnosti provedbe prekograničnih projekata posvećuje “više pozornosti digitalnoj transformaciji koja utječe na kulturni i kreativni sektor”.²⁵

Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća “kulturne i kreativne sektore” definira kao “svi sektori čije se aktivnosti temelje na kulturnim vrijednostima i/ili umjetničkom i drugim kreativnim izričajima, bez obzira na to jesu li te aktivnosti tržišno ili netržišno usmjerene, bez obzira na vrstu strukture koja ih provodi te bez obzira na način financiranja te strukture.”²⁶ Te aktivnosti uključuju: razvoj, stvaranje, proizvodnju, širenje i očuvanje robe, usluge koje utjelovljuju kulturno, umjetničko ili druge kreativne izraze, kao i srodne funkcije poput obrazovanja ili uprave. Kulturni i kreativni sektor uključuje, među ostalim, arhitekturu, arhive, knjižnice i muzeje, umjetnički obrte, audio-vizualne (uključujući film, televiziju, videoigre i multimediju), opipljivu i nematerijalnu kulturnu baštinu, dizajn, festivale, glazbu, književnost, izvedbenu umjetnost, izdavaštvo, radio i vizualnu umjetnost.²⁷

Budući da na razini državnih i europskih institucija ali i znanstvenih publikacija još i dalje u definicijama predmetnog područja postoje terminološke neusklađenosti, u okviru ovog rada korišten je termin “kulturni i kreativni sektor”. Naime, u okviru ovog rada se analizira učinkovitost primjene strategija i uredbi Europske unije i drugih institucija koje pretežito koriste upravo navedeni termin. Pritom su analizirani sljedeći temeljni dokumenti koji su ujedno i predmet ovog rada:

20 Hrvatsko društvo skladatelja, Zaštita autorskih muzičkih prava, *Zaštita autorskih muzičkih prava, Kreativna Hrvatska = gospodarska snaga*, Zagreb, 2015.

21 Karasova, N., *op. cit.* u bilj. 6.

22 Stipanović, C.; Rudan, E.; Zubović, V., *Cultural and Creative Industries in Urban Tourism Innovation – The Example of the City of Rijeka*, ToSEE – Tourism in Southern and Eastern Europe, 2019, Vol. 5, pp. 655–666.

23 Ministarstvo kulture 3, *Europska komisija otkrila plan za novi program EU za kulturu i audiovizualnu djelatnost – Kreativna Europa*, nema datuma. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=7150>. Pristupljeno 21. lipnja 2019.

24 Suciú M. C.; Istudor L.; Spinu D. F.; Násulea C., *Cultural and Creative Economy: Challenges and Opportunities for Romania*. In: Mărginean, S.; Ogorean, C.; Orăștean, R. (eds), *Emerging Issues in the Global Economy*. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham, 2018.

25 Europska unija, Ured za publikacije, *Ulaganje u ljude – Kreativna Europa 2021. – 2027*. <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-creative-europe-hr.pdf>. Pristupljeno 21. travnja 2020.

26 Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća, *op. cit.* u bilj. 11, str. 225.

27 European Investment Fund, *op. cit.* u bilj. 16.

- Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 11. prosinca 2013. o uspostavi programa Kreativna Europa (2014. – 2020.) i stavljanju izvan snage odluka br. 1718/2006/EZ, br. 1855/2006/EZ i br. 1041/2009/EZ, 2013;
- Europska komisija, Survey on access to finance for cultural and creative sectors, 2013; European Commission, Boosting SME sin the cultural and the creative sectors: European Commission and EIF launch a new guarantee scheme, 2016;
- UNESCO, EU support to cultural and creative sectors, 2017;
- Europska komisija, The role of public policies in developing entrepreneurial and innovation potential of the cultural and creative sectors, 2018;
- Europski investicijski fond, Market analysis of the cultural and creative sectors in Europe, 2019;
- Daubeuf, C.; Le Gall, A.; Pletosu, T.; Kopellou, M.; Pocius, D.; Koshchiyenko, O.; Goštautaitė, R. (KEA & PPMI 2019), Research for CULT Committee – Culture and creative sectors in the European Union key future developments, challenges and opportunities, 2019., Europski parlament;
- KEA – European Affairs, Impulse paper on the role of cultural and creative sectors in innovating European industry, 2019., Europska komisija.

Politike koje je Europska unija usvojila i koje provodi uključuju i povezivanje kreativnih pojedinaca i organizacija (*European Creative Hubs Network Project Evaluation Summary Report*, 2018), potporu kulturnom i kreativnom sektoru u razvoju znanja i vještina s ciljem postizanja više razina korištenja naprednih digitalnih tehnologija (*Mid-term evaluation of the Creative Europe programme 2018*) i pribavljanju financiranja (*Good Practice Report: Towards More Efficient Financial*) što su uz druge dokumente nastojanje Europske unije da kombinacijom različitih mehanizama ubrza ekonomski razvoj i otvaranje novih mogućnosti zapošljavanja u kulturnom i kreativnom sektoru svih zemalja članica.²⁸ Također, značajna je uloga i Europskih strukturnih i investicijskih fondova (ESIF) gdje su na razini EU-ovih ulaganja u kulturni i kreativni sektor regulirana širim EU-ovim narativom, strategijama i agendama (npr. Lisabonska agenda za strategiju Europa 2020), značajnim EU-ovim regulativama i različitim upravljačkim instrumentima.²⁹

Program Kreativna Europa pritom je prvenstveno namijenjen jačanju inovativnih kapaciteta i konkurentnosti kulturnog i kreativnog sektora kroz produbljanje znanja i vještina, uključujući prilagodbu digitalnim tehnologijama, razvoj međunarodne suradnje i razvoj novih poslovnih modela i pothvata.³⁰ Međutim, naglasak je upravo na europskoj dodanoj vrijednosti na koju je potrebno obratiti posebnu pozornost pri oblikovanju projektnih prijedloga. Naime, budući da je riječ o “europskoj” dodanoj vrijednosti, osim što se ocjenjuje relevantnost ideje prema prioritetima programa, analizira se imaju li od projekta koristi svi građani Europske unije, a ne samo lokalno stanovništvo. Uspješno popunjena natječajna dokumentacija upravo je ono što prikazuje kako projekt pridonosi europskoj vrijednosti. Pritom se potiču upravo projekti šire međunarodne suradnje. Na taj način pridonosi se postizanju ciljeva strategije

28 Alexy, M.; Káčer, M.; Rehák, Š., *Creative capacity of European countries*. Hungarian Geographical Bulletin, Vol. 67, No. 3, 2018, pp. 201–222.

29 Dozhdeva, V., *Regulatory scope for culture-related support under European Structural and Investment Funds: are we moving backwards?*, *European Structural and Investment Funds Journal*, 2018, Vol. 6, No. 2, pp. 156–168.

30 De-Miguel-Molina B.; Segarra-Oña M., *Creative Industries' Needs: A Latent Demand*, In: Santamarina-Campos, V.; Segarra-Oña M. (eds), *Drones and the Creative Industry*. Springer, Cham, 2018, pp. 37–57.

Europa 2020. i njezinih vodećih inicijativa. Europska dodana vrijednost osigurava se transnacionalnim karakterom djelovanja i aktivnosti, razvojem i promicanjem transnacionalne suradnje između kreativnih aktera, ekonomijama razmjera i kritičnom masom, osiguravanjem ravnopravnijih uvjeta svima u europskom kulturnom i kreativnom sektoru.³¹

S obzirom na različite pristupe u shvaćanju i strateškom razvoju kulturnog i kreativnog sektora na razini Europske unije ne postoje široko razvijeni modeli poticanja ulaganja pri čemu je potrebno izgraditi jače poveznice između različitih pristupa, politika i agendi s ciljem razvoja strateških partnerstava i prekograničnih suradnji kulturnog i kreativnog sektora.³² Pritom su, prema nekim autorima, nužne strukturne reforme politika Europske unije i modela financiranja iz EU-ovih programa i fondova.^{33, 34} Junkerov plan upravo predviđa navedeno i proširuje sadašnji model rada na način da ističe kako trebaju biti financirani oni projekti koji mogu privući interes privatnih investitora i posredno postići zadovoljavajuću razinu komercijalizacije svojih proizvoda, pri čemu oni moraju biti konkurentni i usmjereni na tržište.³⁵ Provedba ovog koncepta značila bi transformaciju kulturnog i kreativnog sektora koji, posebice u zemljama u razvoju, još i dalje nije u cijelosti tržišno usmjeren.

Strateški plan Ministarstva kulture Republike Hrvatske za razdoblje 2018. – 2020.³⁶ među ciljevima navodi i povećanje broja prijava hrvatskih institucija na program Kreativna Europa i u tom je segmentu usporediv sa Strateškim planom za razdoblje 2016. – 2018.³⁷ Pritom se u okviru plana naglasak stavlja i na rad Hrvatskog povjerenstva za UNESCO, koordinaciju s vladinim i nevladinim organizacijama, na razvoju kulturnog i kreativnog sektora i mreža koje će aktivno participirati u prikupljanju i obradi informacija te nastavku aktivnog sudjelovanja u okviru Otvorene metode koordinacije. Također, Strategijom se nastoji unaprijediti razvoj hrvatske audiovizualne djelatnosti kroz veći broj prijava za financiranje projekata iz sredstava programa Kreativna Europa, potprogram MEDIA, a stavlja se naglasak i na organiziranje informativnih radionica i seminara te se planira nastavak suradnje s dosadašnjim projektnim partnerima ali i povećanje broja prijava hrvatskih institucija koje dotad nisu prijavljivale projekte.³⁸ Pritom više autora ističe kako je potrebno restrukturirati politike koje reguliraju kulturni i kreativni sektor te napraviti kvalitetne smjernice za stvaranje preduvjeta za njegov

31 Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća, *op. cit.* u bilj. 11, str. 226.

32 Sorin, M., *General Approaches to Creative Economy Within the European Space*, Ovidius, University Annals, Economic Sciences Series, Vol. 8, No. 2, 2018, pp. 155–161.

33 Dolls, M.; Fuest, C.; Krolage, C.; Neumeier, F.; Stöhlker, D., *Incentivising Structural Reforms in Europe? A Blueprint for the European Commission's Reform Support Programme*, Intereconomics, Springer, Heidelberg, Vol. 54, Iss. 1, 2019, pp. 42–46.

34 Begg, I., *Innovative Directions for EU Cohesion Policy after 2020*, CESifo Forum, ISSN 2190-717X, ifo Institut – Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München, München, Vol. 19, No. 1, 2018, pp. 3–9.

35 Angelova, M.; Stoyanova, T., *Cultural and Creative Business through Investment Plan for Europe*, 2018 International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech).

36 Ministarstvo kulture 4, *Strateški plan Ministarstva kulture 2018. – 2020.*, 2017, <https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Novosti/Strate%5%a1ki%20plan%20MK%202018.-2020.pdf>. Pristupljeno 4. kolovoza 2019.

37 Ministarstvo kulture 5, *Strateški plan Ministarstva kulture 2016. – 2018., Revidirana verzija*, 2016, <https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Dokumenti/strateski%20plan/Web-Revidiran-Strate%5%a1ki%20plan%20Ministarstva%20kulture%202016%20-2018.pdf>. Pristupljeno 4. kolovoza 2019.

38 Ministarstvo kulture 4, *op. cit.* u bilj. 35.

razvoj.^{39, 40} Strateški plan za razdoblje 2018. – 2020. godine u mnogim je dijelovima usporediv s prethodnim te se uočava da nije napravljen značajan odmak od dosadašnjih strateških planova i programa. Naime, primjetna je i velika sličnost sa sljedećim planom važećim u razdoblju 2019. – 2021. godine,⁴¹ pri čemu je sukladno dosadašnjem trendu, teško očekivati da će i u budućem razdoblju doći do značajnijih pomaka i unaprjeđenja u modelima upravljanja kulturnim i kreativnim sektorom u Republici Hrvatskoj.

Analizom prethodnih istraživanja iz područja ocjene uspješnosti programa Europske unije u poticanju razvoja kulturnog i kreativnog sektora u Republici Hrvatskoj, analizirane su multikulturalne suradnje ostvarene u okviru projekata sufinanciranih iz sredstava programa Kreativna Europa.⁴² Analizom je utvrđeno kako je Hrvatska ostvarila značajan broj projektnih suradnji te je zaključeno da postoji razvijena međunarodna suradnja, međutim, analizom strukture međunarodnih suradnji utvrđeno je da organizacije iz Hrvatske u 78,4 % projekata surađuju s partnerima iz jedne ili više susjednih zemalja, a najčešće s Italijom i Slovenijom. Pritom je utvrđeno da su, kada je riječ o hrvatskim projektnim prijedlozima, potrebni značajni pomaci u strukturi projektnih prijedloga i to posebice u poticanju prijava velikih vrijednosti (veći od dva milijuna eura), potom prijava u kojima je organizacija iz Hrvatske vodeći partner i prijava s većim brojem partnera iz nesusjednih zemalja.⁴³

Analizom brojnosti prijava s obzirom na podsektorske karakteristike, utvrđene su značajne razlike budući da su organizacije koje dobivaju izdašnu potporu države (npr. kazališne, muzejske, galerijske i glazbene djelatnosti, audiovizualne djelatnosti, nakladništvo) manje prisutne u ukupnom broju odobrenih projekata. Navedene razlike vidljive su čak i u okviru programa Kreativna Europa koje ne omogućava financiranje svih djelatnosti kulturnog i kreativnog sektora.⁴⁴ U jugoistočnoj Europi i dalje je presudna uloga države u upravljanju i razvoju kulturnog i kreativnog sektora i mnogi ovise o financijskoj pomoći države. Međutim, bitno je tražiti i alternativne načine financiranja, a upravo je Kreativna Europa jedan od najznačajnijih programa (su)financiranja. Međutim, organizacije s područja Republike Hrvatske u programu Kreativna Europa, potprogramu Kultura pretežno sudjeluju u projektima suradnje s manjim novčanim vrijednostima, pri čemu nisu bile nositelj nijednog projekta većeg novčanog iznosa. Kao prijavitelji uglavnom sudjeluju privatne organizacije, dok se javne institucije (nacionalna kazališta, muzeji i sl.) uključuju u jako malom broju projekata, što se na tragu već navedenih istraživanja može objasniti činjenicom da se financiraju iz državnog proračuna i samim time imaju manju potrebu tražiti alternativne načine financiranja.⁴⁵

39 Petrić, M.; Zdravković, Ž.; Tomić-Koludrović, I., *Nejednakosti u pristupu kulturi u post-tranzicijskoj Hrvatskoj: analiza pet tipova kulturne potrošnje*, Struktura i dinamika društvenih nejednakosti, VI. nacionalni sociološki kongres hrvatskog sociološkog društva, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2017.

40 Hrvatsko društvo skladatelja, *Zaštita autorskih muzičkih prava, Zaštita autorskih muzičkih prava, Kreativna Hrvatska = gospodarska snaga*, Zagreb, 2015.

41 Ministarstvo kulture 6, *Strateški plan Ministarstva kulture 2019. – 2021.*, 2018, [https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/2005/Strate%5c%a1ki%20plan%20MK%202019.-2021.%20-%20Final%20\(004\).pdf](https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/2005/Strate%5c%a1ki%20plan%20MK%202019.-2021.%20-%20Final%20(004).pdf). Pristupljeno 4. kolovoza 2019.

42 Haršanji, M.; Bestvina Bukvić, I.; Šain, M., *Značenje multikulturalnih suradnji u financiranju i provedbi projekata – analiza programa Kreativna Europa (2014. – 2020.)*, Mediji i medijska kultura – Europski realiteti, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, 2017., str. 342.–356.

43 *Ibid.* u bilj. 41.

44 Angelova, M.; Stoyanova, T., *Cultural and Creative Business through Investment Plan for Europe*, 2018 International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech).

45 Bestvina Bukvić, I.; Šain, M.; Haršanji, M., *Project financing of cultural and creative industries in Croatia – analysis of the Creative Europe programme (2014-2020) results*, Interdisciplinary Management Research XIV, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2018, pp. 763–781.

Publikacija “Kreativna Hrvatska = gospodarska snaga” objavljena 2015. godine daje pregled trenutnog stanja u ovom sektoru te ukazuje na važnost zaštite intelektualnog vlasništva i smanjenje ilegalnog poslovanja na internetu. Publikacija objavljena sljedeće, 2016. godine, identificira nedovoljnu zastupljenost kulturnog i kreativnog sektora u nacionalnim strategijama i razvojnim politikama.⁴⁶

Problemikom Hrvatskog audiovizualnog centra (HAVC) bavi se Ahmetašević⁴⁷ kroz perspektivu kulturne politike i redefiniranja sustava audiovizualne djelatnosti u Republici Hrvatskoj. Prepoznavanje, vrednovanje i poticanje izvrsnosti trebalo bi biti prioritarno sredstvo razvoja, međutim, i dalje postoji ograničenost zbog političkog i ekonomskog okvira. Naime, Ahmetašević dolazi do zaključka kako je preduvjet uspješne kulturne politike politička volja države te da je potrebno unaprijediti postojeće strategije kulturnog razvitka i prilagoditi ih sadašnjim potrebama.⁴⁸

Iako istraživanja u stranim zemljama prepoznaju potencijale i ekonomske koristi kulturnog i kreativnog sektora te države razvijaju nove razvojne mjere, u Republici Hrvatskoj ipak ovaj sektor još nije dovoljno prepoznat, a samim time i pozicioniran u postojećim politikama, strategijama i zakonima. Dakle, u Hrvatskoj se tek trebaju postaviti kvalitetne smjernice koje bi stvorile preduvjete kulturnom i kreativnom sektoru za postizanje značajnijeg doprinosa zapošljavanju i inovacijama te rastu hrvatskog gospodarstva u cjelini.⁴⁹

3. KARAKTERISTIKE KULTURNOG I KREATIVNOG SEKTORA

Inovativna snaga kulturnog i kreativnog sektora u različitim je ključnim dokumentima europske politike⁵⁰ prepoznata kao važan doprinos europskom gospodarstvu i društvu.⁵¹ Program Kreativna Europa potiče suradnju kulturnog i kreativnog sektora i projektnih partnera iz različitih europskih zemalja na zajedničkom projektu kako bi pozitivno utjecali i promicali europski identitet, kulturu i vrijednosti te ostvarili određene dodane (europske) vrijednosti. “Neke od dodanih vrijednosti koje se stvaraju na europskoj razini suradnjom projektnih partnera iz različitih europskih zemalja na zajedničkim projektu odnose se na razvijanje europskog načina razmišljanja, povećanje kvalitete partnerskih aktivnosti, stvaranje mreža i kontakata za buduće suradnje te stvaranje zajedničkoga europskog identiteta. Isto tako, suradnjom

46 Hrvatsko društvo skladatelja, Zaštita autorskih muzičkih prava, *Kreativna Hrvatska 2016.*, Zagreb, 2016.

47 Ahmetašević, E., *Razvoj kreativne industrije kroz kulturnu politiku i redefiniranje sustava audiovizualne djelatnosti u Republici Hrvatskoj*, Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije, Vol. 21 No. 1, 2015., str. 119.–145.

48 *Ibid.* u bilj. 46.

49 Mihaljević, M.; Stanković, B., *Gospodarske koristi od kulturnih aktivnosti*, Sociokulturno nasljeđe i gospodarski razvoj, Poljoprivredni fakultet u Osijeku, Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2016., str. 104.–119.

50 European Commission, *Survey on access to finance for cultural and creative sectors*, 2013, p. 6. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d6e546f6-a284-445b-b70f-dbc9ee20ae37/language-en>. Pristupljeno 19. travnja 2020.

51 European Commission, *The role of public policies in developing entrepreneurial and innovation potential of the cultural and creative sectors*, 2018, p.6 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5d33c8a7-2e56-11e8-b5fe-01aa75ed71a1>. Pristupljeno 18. travnja 2020.

sa zemljama u regiji može se postići regionalna konkurentna prednost koja podrazumijeva sposobnost regije privući kreativne i inovativne ljude ili pružiti zanimljive kulturne sadržaje.”⁵²

Sukladno tome, glavni cilj djelovanja EU-a je “podržati kulturni i kreativni sektor koji je značajan po visokoj razini znanja i rada koji se temelje na inovacijama i čije aktivnosti pridonose nastanku efekta prelijevanja u druge industrije. Ovaj sektor postiže iznadprosječni rast i stvara kvalitetna radna mjesta – uključujući i angažiranje mladih – istovremeno doprinoseći jačanju kulturne raznolikosti, socijalne povezanosti i aktivnog građanstva”⁵³ Prema tome, kulturni i kreativni sektor ima stratešku ulogu u ispunjenju glavnih prioriteta Europske unije.

Budući da je često riječ o malim tvrtkama koje zapošljavaju svega nekoliko djelatnika, oni često nemaju dovoljno menadžerskih znanja i vještina.^{54, 55} Često su to umjetnici ili kreativci koji prodaju svoje proizvode i ne barataju drugim potrebnim poduzetničkim vještinama.⁵⁶ U kombinaciji s visokim utjecajem trendova, potrebom za konstantnim praćenjem promjena na tržištu i nužnosti za čestom promjenom ponude, niska razina kapitalizacije i nedefiniran sustav financiranja često dovodi i do brzog “gašenja” nekih poduzetničkih pothvata u kulturnom i kreativnom sektoru. Tablica 1 na osnovi provedenih zapažanja daje pregled identificiranih osnovnih karakteristika te prednosti i nedostataka kulturnog i kreativnog sektora.

PREDNOSTI	NEDOSTATCI
• ekonomska vrijednost: utječu na BDP, rast zapošljavanja, mogu poboljšati poziciju zemlje i kompetitivnost u vanjskoj trgovini, privući nova ulaganja	• brze promjene tržišta i fluktuacija trendova
• vrijedan alat za razvoj identiteta i privlačnosti svake države	• mali kapital, nedostatak investicija, nedefiniran sustav izvora financiranja
• nositelji inovacija	• potražnja za lokalnim proizvodima često nedovoljna za opstanak poduzeća
• korisnici proizvoda često su sukreatori i promotori proizvoda	• fokus na superzvijezdama
• akceleratori razvoja gradova, doprinose regeneraciji i brendiranju kreativnih gradova	• premalo međunarodnih aktivnosti, slab izvoz
• iznimna skalabilnost (mogućnost rasta i napredovanja proizvoda)	• nedostatna poduzetnička i menadžerska znanja i vještine
• efekt prelijevanja na ekonomiju (privući visokokvalitetnu radnu snagu, potaknuti kreativnost i inovaciju u svim gospodarskim sektorima)	• velik broj malih poduzetnika bez artikuliranog smjera

52 Haršanji *et al.*, *op. cit.* u bilj. 41, p. 343.

53 UNESCO, EU support to cultural and creative sectors, 2017, <https://en.unesco.org/creativity/policy-monitoring-platform/eu-support-cultural-creative>. Pristupljeno 18. travnja 2020.

54 Wijngaarden, Y.; Hitters, E.; Bhansing, P. V., *Innovation is a dirty word': contesting innovation in the creative industries*, International Journal of Cultural Policy, Vol. 25, Iss. 3, 2019, pp. 392–405, Routledge, London.

55 UNESCO, 2017, *op. cit.* u bilj. 52.

56 Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, *The Entrepreneurial Dimension of the Cultural and Creative Industries*, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, Utrecht, 2010. <http://kultur.creative-europe-desk.de/fileadmin/user-upload/The-Entrepreneurial-Dimension-of-the-Cultural-and-Creative-Industries.pdf>. Pristupljeno 21. prosinca 2019.

• neekonomske vrijednosti (društvena kohezija, integracija marginaliziranih skupina, razvoj kulturne raznolikosti i identiteta različitih kulturnih skupina).	• nepripremljenost na česte promjene poslovnih strategija i taktika poduzetnika.
---	--

Tablica 1. Prednosti i nedostaci kulturnog i kreativnog sektora

Izvor: Izrada autora na osnovu istraživanja drugih autora⁵⁷

Kostini i Rahaja s obzirom na provedenu analizu karakteristika organizacija u kulturnom i kreativnom sektoru navode da je potrebno dodatno educirati mala i srednja poduzeća ovog sektora u području upravljanja financijama s ciljem postizanja veće održivosti poslovanja.⁵⁸ Pritom je potrebno razviti model financiranja kulturnog i kreativnog sektora s obzirom na njegove specifičnosti, visok razvojni potencijal te značajan rizik investicijskih ulaganja. Razvoj aktivnosti u tom smjeru provodi Europski investicijski fond pod programom Kreativna Europa koji je uz dosadašnje projektno financiranje u tekućem programskom razdoblju uveo i financijski instrument (jamstveni program).⁵⁹ Razlog za potrebu povećanja ulaganja u kulturni i kreativni sektor je, među ostalim, i njegov utjecaj na razinu inovativnosti drugih industrija te rast ukupne dodane vrijednosti.⁶⁰ Sacco, Ferilli i Tavano uspoređuju rangiranje zemalja EU-a prema inovativnim kapacitetima mjerenim European Innovation Scoreboard 2017 i indeksom kulturne prakse mjereno istraživanjem Eurobarometra oblikujući tri klase (visoka, srednja i niska).⁶¹ Sljedeća tablica daje klasifikaciju zemalja EU-a prema učinkovitosti kulturne prakse i inovativnosti (Tablica 2).

• visoka učinkovitost u inovativnosti i kulturnoj praksi	• Švedska, Danska, Nizozemska, Velika Britanija, Luksemburg, Finska, Slovenija
• visoka učinkovitost u inovativnosti i prosječna u kulturnoj praksi	• Njemačka, Belgija, Austrija, Irska, Francuska
• visoka učinkovitost u kulturnoj praksi i prosječna u inovativnosti	• Latvija, Litva, Estonija
• prosječna učinkovitost u inovativnosti i kulturnoj praksi	• Španjolska, Malta, Češka, Poljska, Slovačka, Hrvatska
• prosječna učinkovitost u inovativnosti i niska učinkovitost u kulturnoj praksi	• Cipar, Portugal, Grčka, Italija, Mađarska
• niska učinkovitost u inovativnosti i kulturnoj praksi	• Bugarska, Rumunjska

Tablica 2. Učinkovitost EU 28 u kulturnoj praksi i inovativnosti

Izvor: Preuzeto u cijelosti⁶²

57 Eurostat, 2019, *op. cit.* u bilj. 20.

58 Kostini, N.; Raharja, S. J., Analysis of Financial Behavior of SMEs in the Creative Industries in Bandung City, Indonesia, Review of Integrative Business and Economics Research, 2020, Vol. 9 (1), pp. 131–139.

59 KEA – European Affairs, *Impulse paper on the role of cultural and creative sectors in innovating European industry*, 2019, European Commission, p. 30. <https://keanet.eu/wp-content/uploads/Impulse-paper-on-the-role-of-CCIs-in-innovating-European-industry-integrated.pdf>. Pristupljeno 10. travnja 2020.

60 *Ibid.* u bilj. 59.

61 Sacco, P. L.; Ferilli, G.; Tavano Blessi, G., *From Culture 1.0 to Culture 3.0: Three Socio-Technical Regimes of Social and Economic Value Creation through Culture, and Their Impact on European Cohesion Policies*, Sustainability, Vol. 10, No. 11, 2018, p. 3923.

62 *Ibid.* u bilj. 61.

Pritom su utvrdili da unatoč tome što ova dva indeksa mjere sasvim drugačije pokazatelje, postoji snažna veza među njima. Utvrđeno je da su zemlje sjeverne Europe i Slovenija visokopozicionirane, zemlje srednje Europe, baltičke zemlje i Irska nalaze se u srednjoj skupini, dok najniža kategorija obuhvaća zemlje Mediterana i istočne Europe.

4. METODOLOGIJA I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

S ciljem utvrđivanja je li Republika Hrvatska usvojila i primjenjuje mogućnosti koje joj pružaju programi Europske unije (EU) u financiranju projekata u području kulturnog i kreativnog sektora provedena je analiza projekata financiranih iz programa Kreativna Europa, potprograma Kultura, u kojima sudjeluju organizacije iz Hrvatske te je provedena komparativna analiza rezultata koje ostvaruju organizacije iz Hrvatske i Slovenije koje osim što su članice Europske unije dijele i povijesno nasljeđe.⁶³ U svrhu provedbe istraživanja korištene su kvantitativne metode, prvenstveno statistička analiza dostupnih podataka o programu Kreativna Europa, potprogram Kultura za razdoblje 2014. – 2019. godine budući da je upravo ovaj program najveće izdvajanje za kulturu na razini Europske unije. Izvor podataka za kvalitativno istraživanje službeni su podaci o rezultatima programa Kreativna Europa objavljeni na stranicama Europske komisije (zaključno s 8. kolovoza 2019.).⁶⁴ Pritom su postavljene sljedeće istraživačke pretpostavke:

H1: Udio broja uspostavljenih projektnih suradnji organizacija iz Hrvatske proporcionalan je prosječnom broju uspostavljenih suradnji zemalja Europske unije.

H2: Hrvatska u provedbi projekata financiranih iz sredstava programa Kreativna Europa u jednakoj mjeri surađuje sa svim zemljama Europske unije.

H3: Projekti u kojima je nositelj organizacija sa sjedištem u Republici Hrvatskoj dominantno se odnose na projekte male vrijednosti (do 200,000 eura).

H4: Predvodnici u inovacijama i veliki inovatori prema European Scoreboard 2019 češće su od ostalih zemalja nositelji projekata u potprogramu Kultura Kreativne Europe.

4.1. OPIS UZORKA

Prema podacima iz kolovoza 2019. godine⁶⁵ iz sredstava programa Kreativna Europa 2014. – 2020. godine do dana preuzimanja podataka (razdoblje 2014. – kolovoz 2019. godine)

63 Europa.eu, *Ukratko o svim državama članicama EU-a*, 2019, <https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries-hr>. Pristupljeno 27. kolovoza 2019.

64 Podatci korišteni za izradu tablica objavljeni su 8. kolovoza 2019. (najnoviji *update* podataka u trenutku pisanja rada) i dostupni su na poveznici: <http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/projects/#search/>. Pristupljeno 8. kolovoza 2019. Osim navedenog izvora, rezultate natječaja moguće je pratiti i na drugim stranicama. Na stranici Izvršne agencije za obrazovanje, audiovizualnu djelatnost i kulturu (EAEA): <https://eacea.ec.europa.eu/creative-europe/selection-results-en>. Pristupljeno 27. kolovoza 2019., rezultati su dostupni za svaku godinu i postoje određena odstupanja u podacima kada se usporede sa službenim podacima objavljenim od strane Europske komisije o Kreativnoj Europi, što su podatci korišteni u istraživačkom dijelu ovog rada.

65 Creative Europe, *Creative Europe Project Results*, 2019, [https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/projects/#search?keyword=&programmes\[0\]=31052583&subprogrammes\[0\]=31052584&matchAllCountries=false](https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/projects/#search?keyword=&programmes[0]=31052583&subprogrammes[0]=31052584&matchAllCountries=false). Pristupljeno 8. kolovoza 2019.

financirana su 2.694 projekta, a od tog ukupnog broja, njih 905 (33,59%) financirano je iz potprograma Kultura.

Tablica 3 prikazuje podjelu prema područjima i vrijednost financiranja projekata iz programa Kreativna Europa, potprogram Kultura.

Struktura potprograma Kultura	Broj projekata ⁶⁶	Novčani iznos (€)	Prosječna vrijednost (€)	Udio
Projekti suradnje	424	197.092.045	464.840	73,35%
Književni prijevodi	288	15.832.017	54.972	5,89%
Europske mreže	143	31.291.250	218.820	11,65%
Europske platforme	50	24.476.695	489.534	9,11%
Ukupno	905	268.692.007	296.897	100%

Tablica 3. Raspodjela novčanih sredstava u potprogramu Kultura

Izvor: Izrada autora prema dostupnim podatcima⁶⁷

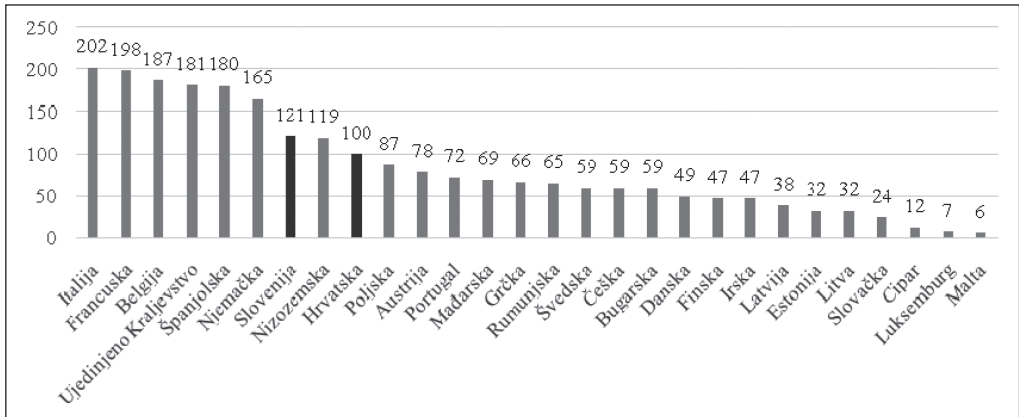
Iz Tablice 2 vidljivo je da potprogram Kultura čini nekoliko različitih kategorija natječajnih poziva, gdje su brojčano i vrijednosno najznačajniji projekti suradnje (73,35 %) što je i u skladu s predviđenim proračunom za potprogram Kultura gdje je za njih predviđeno 70 % ukupnog proračuna. Natječajni za ovo sedmogodišnje razdoblje (2014. – 2020. godine) za potpore europskim mrežama i platformama završili su 2016. godine i više se neće raspisivati novi pozivi, tako da su evidentirani projekti koji su već dobili sufinanciranje, a čija provedba neće završiti do 2020. godine. U skladu s navedenim u središtu su ovog istraživanja kategorije “Projekti suradnje” koji s obzirom na propisane uvjete zahtijevaju formiranje projektnog konzorcija s minimalno tri člana. Istodobno, kategorija “Književni prijevodi” ne zahtijeva uspostavljanje projektnih partnerstava, već je moguća samostalna prijava projekta.

4.2. ANALIZA REZULTATA PROGRAMA KREATIVNA EUROPA 2014. – 2020., POTPROGRAM KULTURA

Analizom dostupnih podataka utvrđeno je da je Hrvatska u petogodišnjem razdoblju (od početka primjene programa do kolovoza 2019. godine) sudjelovala u provedbi 100 projekata (bilo u ulozi partnera ili nositelja projekta) u okviru programa Kreativna Europa, potprogram Kultura. Grafikon 1 prikazuje sve države članice EU-a i broj odobrenih projekata financiranih iz sredstava programa Kreativne Europe, potprogram Kultura. Vidljivo je da su države koje sudjeluju s najvećim brojem projekata zemlje osnivačice Europske unije i da one ujedno koriste i najveće novčane iznose. Također, sljedeći grafikon daje prikaz pozicije Hrvatske i Slovenije u odnosu na države koje su sudjelovale u provedbi najvećeg broja projekata, ali i sve ostale članice.

⁶⁶ Tablica se odnosi na sve odobrene projekte neovisno o statusu zemlje korisnika sredstava. Pritom je zemljama članicama ukupno odobreno 817 projekata.

⁶⁷ Creative Europe *op. cit.* u bilj. 63.

Grafikon 1. Države članice Europske unije prema broju projekata u kojima sudjeluju u potprogramu Kultura

Izvor: Izrada autora prema dostupnim podacima⁶⁸

Hrvatska je deveta od 28 zemalja članica prema broju projekata u kojima sudjeluje (100), a Slovenija je nešto bolje rangirana budući da se nalazi na sedmom mjestu prema ukupnom broju projekata u kojima sudjeluje (121). Uzevši u obzir dužinu članstva u EU-u, u kojoj je Hrvatska članica od 2015. godine, dakle u odnosu na razdoblje promatranja četiri godine, a Slovenija od 2004. godine, u odnosu na razdoblje promatranja petnaest godina, ovi rezultati se mogu smatrati zadovoljavajućim i negativan jaz između Hrvatske i Slovenije u broju odobrenih projekata u visini 17,36 %, prihvatljivim.

Prema prikazanim podacima na razini promatranog potprograma, uspostavljeno je ukupno 2.361 suradnja među državama članicama u ukupno 905 projekata gdje su organizacije iz Republike Hrvatske sudjele u ukupno 100 projekata (od kojih u 25 samostalno i 75 u suradnji s organizacijama iz drugih zemalja), što je 11,05 % svih odobrenih projekata na razini potprograma, no ostvarila je samo 3,18 % (75) od ukupnog broja projektnih suradnji (2.361). Usporedbom projektnih suradnji s prosječnim vrijednostima koje su ostvarile sve zemlje članice Europske unije, u slučaju proporcionalne distribucije suradnji, Hrvatska bi trebala sudjelovati u 3,56%, tj. u 84 projekta. Navedeno upućuje na manju no prosječnu aktivnost organizacija registriranih u Republici Hrvatskoj u suradničkim projektima. Zbog navedenog prva hipoteza koja tvrdi da je udio broja uspostavljenih projektnih suradnji organizacija iz Hrvatske proporcionalan prosječnom broju uspostavljenih suradnji zemalja Europske unije nije prihvaćena. Ovdje je također vrijedno napomenuti da je standardna devijacija distribucije broja projektnih suradnji 61,11, što upućuje na visoku varijabilnost rezultata u uzorku, gdje neke sudionice poput Italije i Francuske bilježe velik broj projektnih suradnji, dok druge poput Malte i Luksemburga slabo koriste ovaj program.

Tablica 4 daje pregled i usporedbu Hrvatske i Slovenije prema statusu te broju i vrsti projekata koje su prijavile u potprogramu Kultura neovisno o uspostavljenim suradnjama (uključujući i samostalne projekte).

68 Creative Europe *op. cit.* u bilj. 63.

Država članica	Hrvatska		Slovenija	
	Nositelj	Partner	Nositelj	Partner
Projekti suradnje	12	63	23	61
Književni prijevodi	23	0	26	0
Europske mreže	0	0	9	0
Europske platforme	2	0	2	0
Ukupno	37	63	60	61
Ukupan broj projekata	100		121	

Tablica 4. Usporedba Hrvatske i Slovenije prema broju i vrsti projekata koje su prijavile u potprogramu Kultura

Izvor: Izrada autora prema dostupnim podacima⁶⁹

Iako sudjeluje sa svega 21 projektom više, može se uočiti da je Slovenija podjednako nositelj i partner na projektima, dok je Hrvatska u najvećem broju slučajeva partner, a na samo 37 (37 %) projekata je nositelj. Također, Slovenija ima dva projekta financirana iz područja “Europskih mreža” (što su u osnovi projekti velike vrijednosti, veći od 2 milijuna eura).

Za potrebe utvrđivanja razine prekogranične suradnje sa susjednim zemljama, analizirani su projekti odobreni iz kategorije “Projekti suradnje” koja je prema distribuciji proračuna programa Kreativna Europa najznačajnija kategorija u potprogramu Kultura (sa 73,35 % ukupnih sredstava programa), gdje Hrvatska sudjeluje u 75 projekata suradnje, dok Slovenija sudjeluje u 84 projekta iste kategorije.

Kada je riječ o suradnji sa susjednim zemljama, Hrvatska najviše surađuje s Italijom i Slovenijom. Slično kao i Hrvatska, Slovenija u najvećem broju projekata surađuje s Italijom i Hrvatskom. Dakle, Hrvatska i Slovenija najviše surađuju s Italijom, ali i međusobno.

Tablica 5 prikazuje broj projekata u kojima Hrvatska i Slovenija surađuju sa zemljama s kojima graniče.

Hrvatska		Slovenija	
Naziv susjedne zemlje	Broj projekata	Naziv susjedne zemlje	Broj projekata
Italija	30	Italija	30
Slovenija	30	Hrvatska	30
Srbija	19	Austrija	21
Mađarska	9	Mađarska	11
Bosna i Hercegovina	3		
Crna Gora	0		

Tablica 5. Suradnja sa susjednim zemljama

Izvor: Izrada autora prema dostupnim podacima⁷⁰

Hrvatska sudjeluje na 29 projekata kojima je nositelj zemlja s kojom graniči, to čini 38,67 % od ukupnog broja projekata suradnje (75) na kojima Hrvatska sudjeluje kao partner ili nositelj. Slovenija pak sudjeluje u 25 projekata kojima je nositelj jedna od zemalja s kojima graniči.

69 Creative Europe *op. cit.* u bilj. 63.

70 Creative Europe *op. cit.* u bilj. 63.

To čini 29,76 % ukupnog broja projekata suradnje (84) na kojima Slovenija sudjeluje kao partner ili nositelj. Nadalje, ukupan broj projekata na kojima je uključena barem jedna susjedna zemlja iznosi 60 (80 %) za Hrvatsku i 63 (75 %) za Sloveniju. Iz navedenog vidi se da Hrvatska u 80 % partnerskih projekata surađuje s barem jednom susjednom zemljom. Slovenija također u velikom broju projekata surađuje sa susjednim zemljama, ali ipak u nešto manjoj mjeri.

Kada je riječ o suradnjama s drugim zemljama na razini Europske unije, Tablica 6 donosi prikaz zemalja s kojima Hrvatska i Slovenija u najvećoj mjeri surađuju.

Hrvatska		Slovenija	
Naziv zemlje	Br. projekta	Naziv zemlje	Br. projekta
Italija	30	Francuska	34
Slovenija	30	Ujedinjena Kraljevina	33
Francuska	24	Italija	30
Ujedinjena Kraljevina	23	Hrvatska	30
Španjolska	21	Španjolska	28
Njemačka	19	Njemačka	27

Tablica 6. Zemlje s kojima Hrvatska i Slovenija najviše surađuju

Izvor: Izrada autora prema dostupnim podatcima⁷¹

Iz Tablice 6 vidljivo je da su dvije zemlje s kojima Hrvatska najviše surađuje susjedne zemlje – Italija i Slovenija. Nasuprot tomu, Slovenija najviše surađuje s Francuskom i Ujedinjenom Kraljevinom. Također je zanimljivo primijetiti da se na popisu kako Hrvatske tako i Slovenije nalaze iste zemlje: Ujedinjena Kraljevina, Francuska, Španjolska i Njemačka te susjedne Italija i Slovenija, odnosno Hrvatska.

Može se zaključiti kako istraživačka pretpostavka koja tvrdi da Hrvatska u provedbi projekata financiranih iz sredstava programa Kreativna Europa u jednakoj mjeri surađuje sa svim zemljama Europske unije nije točna. Pritom Hrvatska nedovoljno surađuje s drugim zemljama s kojima nije toliko teritorijalno bliska, dok Europska unija programom Kreativna Europa naglasak stavlja upravo na geografski širu suradnju.⁷²

Promatra li se utjecaj razine inovativnosti na brojnost projektnih suradnji i prijave u funkciji nositelja (prikazano Tablicom 7), može se vidjeti da je deset promatranih zemalja koje su prema European Scoreboard 2019 ocijenjene kao predvodnici u inovacijama i veliki inovatori vodeće u broju projekata u kojima imaju ulogu nositelja, budući da su nositelji ukupno 45,08% svih odobrenih projekata te su također iznimno značajne i u ukupnom broju projekata u kojima sudjeluju jer od ukupno 2.361 projekta sudjeluju u 1.078 projekata što je 45,66% ukupnog broja ostvarenih projektnih suradnji u promatranom programu.

⁷¹ Creative Europe *op. cit.* u bilj. 63.

⁷² Haršanji *et al.*, *op. cit.* u bilj. 41.

Stupanj inovativnosti	Država	Nositelj projekta	Ukupan broj projekata u kojima sudjeluje
Veliki inovator	Francuska	96	198
Veliki inovator	Belgija	108	187
Veliki inovator	Ujedinjena Kraljevina	62	181
Veliki inovator	Njemačka	58	165
Predvodnik u inovacijama	Nizozemska	37	119
Veliki inovator	Austrija	24	78
Predvodnik u inovacijama	Danska	9	49
Predvodnik u inovacijama	Finska	7	47
Veliki inovator	Irska	6	47
Veliki inovator	Luksemburg	1	7
Umjereni inovatori i skromni inovatori	Ostali	497	1.283
Ukupan broj promatranih projekata		905	2.361

Tablica 7. Države koje sudjeluju u najvećem broju projekata potprograma Kultura

Izvor: Izrada autora prema dostupnim podatcima⁷³

Naime, Danska, Finska, Nizozemska i Švedska predvodnici su u inovacijama dok su Austrija, Belgija, Estonija, Francuska, Njemačka, Irska, Luksemburg i Ujedinjena Kraljevina veliki inovatori.⁷⁴ Analizom povezanosti razine inovativnosti sa sudjelovanjem na projektima u Kreativnoj Europi, potprogram Kultura, istraživačka pretpostavka koja tvrdi da su predvodnici u području inovacija i veliki inovatori prema European Scoreboard 2019 češće od ostalih zemalja nositelji projekata u potprogramu Kultura Kreativne Europe je prihvaćena.

Kada je riječ o visini odobrenih sredstava koje zemlje dobivaju za sufinanciranje projekata, Tablica 8 prikazuje usporedbu Hrvatske i Slovenije te odnos iznosa novčanih sredstava kada je zemlja partner, a kada nositelj.

73 Creative Europe *op. cit.* u bilj. 63.

74 Stupanj inovativnosti sadrži usporedbu zemalja EU-a: koliko je koja zemlja na nacionalnom području inovativna, koje su snage, a koje slabosti. Na taj način pomaže se zemljama ustvrditi koja se područja trebaju poboljšati. Zemlje su prema inovativnosti podijeljene u četiri kategorije: predvodnici u inovacijama, veliki inovatori, umjereni inovatori i skromni inovatori. Europska komisija, *EIS 2019 -main report*, 2019, <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/36281>. Pristupljeno 10. kolovoza 2019.

Novčani iznos u eurima	Hrvatska		Slovenija	
	Nositelj	Partner	Nositelj	Partner
do 100.000	23	2	27	2
100.000 – 200.000	7	22	9	23
200.000 – 500.000	6	19	18	10
500.000 – 1,000.000	1	3	4	3
1,000.000 – 2,000.000	0	10	1	17
2,000.000	0	7	1	6

Tablica 8. Podjela projekata prema iznosu novčanih sredstava

Izvor: Izrada autora prema dostupnim podacima⁷⁵

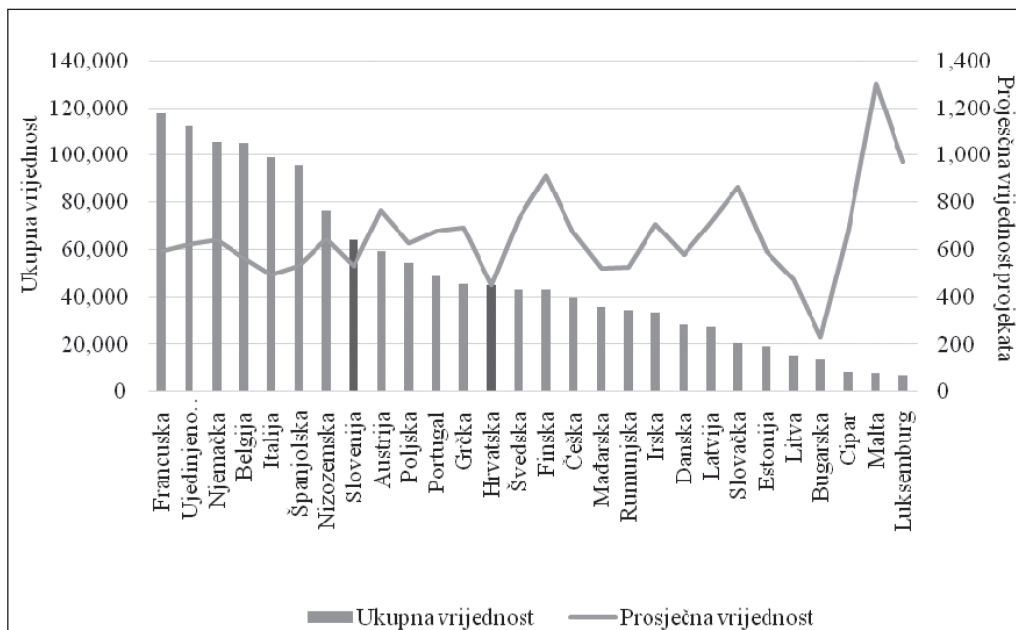
Iz Tablice 8 vidljivo je da organizacije iz Hrvatske češće prijavljuju projekte manje vrijednosti, posebno kada su nositelji projekta. Pritom su projekti u prvoj skupini (do 100.000 eura) mali projekti bez partnera iz skupine književnih prijevoda. Preostalih 14 projekata u kojima je nositelj s nešto većim iznosom projekti su suradnje (12 projekata) i Europske platforme (2 projekta). Rezultat analize novčanih sredstava ide u prilog hipotezi kako Hrvatska povlači male novčane iznose (većinom do 200.000 eura) iz potprograma Kultura. Pritom, izostavimo li iz analize književne prijevode, čini se da je broj projekata na kojima je Hrvatska nositelj iznimno nizak (samo 14). Slovenija ima brojčano više projekata s malim iznosom (do 100.000 eura) koji se također uglavnom odnose na književne prijevode (26 od 27 projekata iz ove kategorije), ali ima i više projekata veće vrijednosti od kojih su dominantni Projekti suradnje (23) i Europske mreže (9). Također, Slovenija sudjeluje na provedbi sedam projekata velike vrijednosti (većih od 2 mil. eura) od kojih je na jednom i nositelj. Dakle, Slovenija povlači veće novčane iznose iz potprograma Kultura, na više njih je nositelj, a i kao partner sudjeluje u većem broju projekata velike vrijednosti. Podatci u Tablici 8 ukazuju na to da je treća istraživačka pretpostavka koja tvrdi da se projekti u kojima je nositelj organizacija sa sjedištem u Republici Hrvatskoj dominantno odnose na projekte male vrijednosti, točna. Hrvatska povlači relativno male iznose sredstava i treba se ugledati na zemlje koje su uspješnije, ali isto tako, potrebno je naglasiti da mnogo zemalja Europske unije znatno manje sudjeluju u natječajima Kreativne Europe, što je vidljivo u Grafikonu 2.

Dubljom analizom dostupnih podataka o hrvatskim prijaviteljima uočava se kako su organizacije koje sudjeluju u projektima suradnje pretežno iz glavnog grada Hrvatske, iz Zagreba (69,33 %). Štoviše, u većini projekata iznad 200.000 eura partner na projektu je organizacija iz Zagreba. Samo na četiri projekta partner je organizacija iz Rijeke, a na još dva projekta su partneri organizacije iz Rijeke i Zagreba zajedno. To znači da je u 80,95 % na projektu kao partner sudjelovala organizacija iz Zagreba. Nadalje, na projektima suradnje u kojima je Hrvatska nositelj projekta također vrijedi sličan omjer te je organizacija iz Zagreba nositelj u 75 % projekata. U projektima suradnje manje novčane vrijednosti (do 200.000 eura) u manjem broju sudjeluju i neki gradovi iz primorske Hrvatske (29,63 %) te u još manjem broju iz istočne Hrvatske (5,56 %). Može se uočiti kako je na ostalim vrstama projekata (europske platforme i književni prijevodi) isključivo organizacija iz Zagreba prijavitelj projekta. Ovakav podatak ukazuje na to kako su organizacije iz Zagreba angažiranije na projektima kao nositelji, ali i

75 Creative Europe op. cit. u bilj. 63.

kao partneri. Navedene organizacije prepoznale su Kreativnu Europu kao oblik financiranja svojih projekata, ali i važnost suradnje s drugim europskim zemljama te se mogu ocijeniti kao primjeri dobre prakse. Također, ovakva regionalna raspodjela prijavitelja koji su pretežno iz glavnog grada te u manjem broju iz priobalnih gradova ukazuje na potrebu za dubljim istraživanjem uzroka manjeg broja prijavitelja iz drugih dijelova Hrvatske.

Grafikon 2 prikazuje poredak država članica Europske unije prema ukupnoj vrijednosti projekata (u 000 EUR) i prosječnoj vrijednosti projekata zemalja članica EU-a (u 000 EUR) iz programa Kreativna Europa, potprograma Kultura.

Grafikon 2. Poredak država članica Europske unije prema ukupnoj vrijednosti projekata (u 000 EUR) i prosječnoj vrijednosti projekata (u 000 EUR) iz potprograma Kultura izražene u tisućama.

Izvor: Izrada autora prema dostupnim podacima⁷⁶

Podatci u Grafikonu 2 prikazani su u odnosu na iznos novčanih sredstava koji je neka članica povukla iz potprograma Kultura, a uočava se da se Slovenija nalazi na osmom mjestu, dok je Hrvatska na trinaestom, što znači da se obje države nalaze u prvoj polovici prema ukupnoj vrijednosti projekata, ali i broju projekata u kojima sudjeluju.

Kada se broj projekata pogleda u širem kontekstu s ostalim članicama, vidi se da Hrvatska dosta dobro stoji u odnosu na ostale zemlje. Dakle, Hrvatska i Slovenija na razini Europske unije smještene su u prvu polovicu država članica prema ukupnom broju projekata, ali i prema ukupnoj novčanoj vrijednosti odobrenih projekata u potprogramu Kultura.

76 Creative Europe op. cit. u bilj. 63.

4.3. DISKUSIJA

Prema prethodnim istraživanjima rezultata programa Kreativna Europa, potprogram Kultura iz 2016. godine Hrvatska je u odnosu na ukupan broj partnerskih projekata u kojima je sudjelovala u 78,4 % projekata surađivala s minimalno jednom susjednom zemljom,⁷⁷ dobiveni podatci trenutačne analize u skladu su s prethodnim istraživanjem, pa čak pokazuju porast suradnje sa susjednim zemljama na 80 % (od ukupnog broja uspostavljenih suradnji 75). Naime, prijavitelji se prirodno okreću poznatim, a tek rjeđe nepoznatim, neizvjesnim i novim situacijama. Sukladno navedenom, Hrvatska, ali i Slovenija na mnogim projektima surađuju sa susjednim zemljama – jer s njima postoji povezanost, prethodne suradnje i poznanstva. Kako je spomenuto, u Kreativnoj Europi jedan od kriterija je i europska dodana vrijednost, a ako su projekti regionalno orijentirani, od njih nema korist cijela Europska unija. Moguće je da dio projekata hrvatskih prijavitelja nije dobio pozitivno ocijenjenu projektnu prijavu upravo zbog visoke regionalne orijentiranosti. Međutim, potrebno je naglasiti i kako je prvotni cilj Europske unije bio naglasak staviti na velike projekte suradnje u kojima je minimalan broj partnerskih organizacija šest, no praksa je pokazala da su manji projekti uspješniji i bolji, unatoč početnoj ideji, pa je od 2018. godine naglasak na manjim projektima suradnje u kojima su potrebne minimalno tri organizacije.⁷⁸

No, sam broj prijavljenih projekata u kojima neka zemlja sudjeluje može se promotriti i u odnosu na novčana sredstva koja dobije za sudjelovanje na tim projektima. Činjenica da neka zemlja surađuje na velikom broju projekata, ne znači ujedno da je broj projekata proporcionalan i s novčanim iznosima koje zemlja koristi iz fondova i programa Europske unije. Kada se analizira iznos novčanih sredstava (Grafikon 2) koji su članice Europske unije povukle iz potprograma Kultura od 2014. do srpnja 2018. godine, uočava se da je Hrvatska na trinaestom mjestu. Kada se promotri prosječna novčana vrijednost projekta, vidi se da je Malta država članica koja je uvjerljivo ispred svih ostalih zemalja. Iako sudjeluje u najmanje projekata (samo 6), ona je prema prosječnoj vrijednosti vodeća, što znači da dominantno prijavljuje i sudjeluje u projektima velike novčane vrijednosti.

Rezultati prezentirani u Tablici 8 koji prikazuju financijsku vrijednost projekata u kojima sudjeluju organizacije iz Republike Hrvatske, u skladu su i s rezultatima prethodnih istraživanja⁷⁹ kada su rezultati također pokazali kako Hrvatska sudjeluje u projektima suradnje manjih novčanih iznosa (pretežno do 200 000 eura) te kako nije bila nositelj nijednog projekta većeg novčanog iznosa. Može se zaključiti kako se od prethodnog istraživanja, a unatoč proteku duljeg vremena od ulaska Hrvatske u Europsku uniju, nisu dogodile veće promjene kada je riječ o novčanim iznosima koje Hrvatska koristi za projekte iz potprograma Kultura što ukazuje na to da je potreban dodatan poticaj organizacijama za prijavu projekata, bilo da je riječ o edukaciji, povećanju kapaciteta ili uspostavljanju sustava motivacije.

Iako sudjeluje sa svega 21 projektom više, može se uočiti da je Slovenija podjednako nositelj i partner na projektima, dok je Hrvatska u najvećem broju slučajeva partner, a na samo 37

77 Haršanji *et al.*, *op. cit.* u bilj. 41.

78 Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća, *op. cit.* u bilj. 11, str. 226.

79 Bestvina Bukvić *et al.*, *op. cit.* u bilj. 44.

(37 %) projekata je nositelj. Navedeno može dovesti do zaključka da su kapaciteti hrvatskih prijavitelja nedovoljno razvijeni da bi bili u mogućnosti upravljati i financijski odgovarati za provedbu EU-ovih projekata.

Iskustvo dužeg članstva Slovenije u Europskoj uniji pridonijelo je uspješnijem korištenju sredstava iz potprograma Kultura te Hrvatskoj ova susjedna zemlja svakako može poslužiti kao primjer dobre prakse. Međutim, postavlja se pitanje: *Zašto druge zemlje tako malo novčanih sredstava povlače iz potprograma Kultura i zašto sudjeluju u tako malom broju projekata?* Odgovor bi se mogao pronaći u činjenici kako pojedine razvijenije države članice EU-a ne koriste u značajnoj mjeri sredstva Kreativne Europe jer imaju vrlo dobro razvijen sustav nacionalnog sufinanciranja te javnog i privatnog ulaganja. Također, u skladu s istraživanjem koje su proveli Sacco, Ferilli i Tavano⁸⁰ potvrđena je veza razine inovativnosti i uspješnosti u korištenju sredstava Europske unije i u kulturnom i kreativnom sektoru, što daje indikaciju potrebe razvoja inovativnosti i proaktivnosti u društvu uopće. Također, Grafikon 1 prikazuje da najviše projekata (kao nositelj ili partner) imaju Italija, Francuska, Belgija, Ujedinjena Kraljevina, Španjolska i Njemačka. Uočava se da su sve te države ujedno i jedne od 12 osnivačica Europske unije.⁸¹ Dugogodišnje iskustvo pripadnosti Europskoj uniji očito je imalo utjecaja na uspješnost u povlačenju sredstava iz analiziranog programa te su ove države imale priliku kvalitetno iskoristiti moguće oblike sufinanciranja iz sredstava Europske unije. Sve su to snažne države, stabilne ekonomije i visokog životnog standarda te ne čudi činjenica da su prepoznale važnost i ulogu kulturnog i kreativnog sektora u poticanju inovativnosti novih ali i tradicionalnih industrijskih grana te utječe na razinu njihove kompetitivnosti na globalnoj razini.⁸²

5. ZAKLJUČAK

Kulturni i kreativni sektor visoko je rangiran prema broju zaposlenih na razini Europske unije te predstavljaju gospodarsku snagu kod koje je uočena otpornost na ekonomske promjene zbog brze i lake prilagodbe trendovima. U Republici Hrvatskoj posebno se ističe sektor informacijskih tehnologija koji bilježi kontinuiran rast. Međutim, uočeno je kako Hrvatskoj nedostaje sustavno praćenje kulturnog i kreativnog sektora te da nije dovoljno kvalitetno pozicioniran u nacionalnim politikama i strategijama. Različiti autori došli su do sličnog zaključka kako Hrvatska tek treba uspostaviti kvalitetne smjernice i kulturne politike, odnosno stvoriti pozitivne preduvjete za razvoj kulturnog i kreativnog sektora kako bi u konačnici utjecao na rast hrvatskog gospodarstva. Unatoč takvim zaključcima, primjetne su vrlo male promjene kroz godine u razvoju nacionalnih politika i razvojnih strategija. Istodobno Europska unija donesenim smjernicama i programima nastoji promicati kulturni i kreativni sektor preko odobrenih programa sufinanciranja i financijskih jamstava.

80 Sacco, P. L., *et al.*, *op. cit.* u bilj. 59, p. 3923.

81 Ugovor o Europskoj uniji 1992. godine potpisale su i ratificirale dotadašnje članice Europske zajednice: Belgija, Danska, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Njemačka, Portugal, Španjolska i Velika Britanija. Proleksis enciklopedija, *Europska unija – EU*, 2017, <http://proleksis.lzmk.hr/20199/>. Pristupljeno 9. kolovoza 2019.

82 KEA – European Affairs, *Op. cit.* u bilj. 58.

Hrvatska je deveta od dvadeset i osam promatranih država (članice EU-a i UK) prema broju odobrenih projekata, a Slovenija trinaesta, dok je prema ukupnoj novčanoj vrijednosti projekata Slovenija osma, a Hrvatska trinaesta. Pritom organizacije iz Hrvatske ostvaruju natprosječno dobre rezultate u broju svih uspostavljenih projektnih suradnji u odnosu na prosjek svih zemalja Europske unije, gdje hipoteza 1 koja pretpostavlja da Hrvatska ostvaruje prosječne rezultate, nije prihvaćena. Nadalje, primjetno je kako obje zemlje u velikoj mjeri surađuju sa susjednim zemljama (Hrvatska u više od 80 % projekata suradnje), što je u skladu i s prethodnim istraživanjima. Zbog navedenog druga hipoteza koja tvrdi da Hrvatska u provedbi projekata financiranih iz sredstava programa Kreativna Europa u jednakoj mjeri surađuje sa svim zemljama Europske unije nije prihvaćena. Iako je velika regionalna orijentiranost manje poželjna u kontekstu ciljeva Europske unije jer je svrha ovakvih projekata upravo širenje europskih vrijednosti i poticanje suradnje organizacija iz različitih kulturnih sredina, uočava se da je lakše stupiti u partnerski odnos i uspostaviti funkcionalnu suradnju s teritorijalno bliskim zemljama.

Nadalje, velik broj projekata ne znači nužno i velika novčana sredstva pa se tako može uočiti kako Hrvatska pretežno sudjeluje u projektima manje novčane vrijednosti (što je potvrdilo rezultate prethodnih istraživanja) i slabije je rangirana prema iznosu povučenih sredstava u odnosu na ostale države članice. Ovdje se istaknula Malta, koja unatoč izrazito malom broju projekata (ukupno šest) ima najveću prosječnu vrijednost projekata. Zbog navedenog treća je hipoteza koja tvrdi da se projekti u kojima je nositelj organizacija sa sjedištem u Republici Hrvatskoj dominantno odnose na projekte male vrijednosti (do 200 000 EUR) prihvaćena. Osim toga uočeno je kako u projektima, neovisno o novčanim iznosima, pretežno sudjeluju organizacije iz Zagreba kao nositelji, ali i kao partneri.

Iako su se prethodni autori u manjoj mjeri bavili povezanošću razine inovativnosti i razvojem kulturnog i kreativnog sektora, ovo je istraživanje pokazalo kako postoji povezanost razine inovativnosti s brojnošću prijava, pritom je hipoteza 4 koja tvrdi da su predvodnici u inovacijama i veliki inovatori prema European Scoreboard 2019 češće od ostalih zemalja nositelji projekata u potprogramu Kultura Kreativne Europe potvrđena. Međutim također je kao rezultat istraživanja utvrđena i povezanost dužine članstva u EU-u s brojem odobrenih prijava u promatranom razdoblju budući da su zemlje osnivači EU-a imale prilike steći iskustvo i kapacitete za pripremu i provedbu kvalitetnih projekata i češće sudjeluju ili su nositeljice velikih projekata. Nastavno na navedeno, a budući da je istraživanje orijentirano na usporedbu uspješnosti Hrvatske i Slovenije, može se zaključiti kako je Slovenija dužim članstvom u Europskoj uniji stekla određeno iskustvo i ostvaruje nešto bolje rezultate, pritom koristeći prednosti europskih programa. Hrvatska bi trebala razmotriti i u većoj mjeri koristiti primjere dobre prakse u korištenju prednosti koje članstvo u EU-u pruža (posebice organizacija iz Italije, Francuske, Belgije, Ujedinjene Kraljevine, Španjolske i Njemačke).

Ograničenje istraživanja: Evidencije objavljene na stranicama Europske komisije ne sadrže podatke o distribuciji financijskih sredstava po projektnim partnerima te nije moguće utvrditi kolika je distribucija financijskih sredstava na razini pojedinih zemalja članica. Također, provedeno istraživanje bavi se samo jednim segmentom Kreativne Europe te se ne mogu donijeti generalni zaključci o korištenju novčanih sredstava na razini svih programa i fondova Europske unije već su oni indikativni.

Preporuke za buduća istraživanja: Po završetku sedmogodišnjeg programskog razdoblja (2014. – 2020.) potrebno je provesti sveobuhvatno istraživanje koje uključuje trendove na razini cijelog programa Kreativna Europa kako bi se utvrdilo postoje li pomaci u korištenju sredstava i praćenju preporuka EU-a u području kulturnog i kreativnog sektora na razini zemalja članica. Preporuka je provesti dubinsko istraživanje razloga manje prisutnosti hrvatskih prijavitelja u provedbi velikih projekata, razloga malog broja projekata u kojima su hrvatski partneri nositelji projekata te istražiti uzroke manjeg broja prijavitelja iz drugih dijelova Hrvatske s obzirom na to da su prijavitelji pretežno iz glavnoga grada. Potrebno je provesti sveobuhvatnije istraživanje povezanosti razine inovativnosti i uspješnosti u prijavama i provedbi projekata financiranih iz sredstava Europske unije budući da je utvrđeno da su predvodnici u inovacijama i veliki inovatori prema European Scoreboard 2019 češće od ostalih zemalja nositelji projekata.

LITERATURA

1. Angelova, M.; Stoyanova, T., *Cultural and Creative Business through Investment Plan for Europe*, 2018 International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech).
2. Ahmetašević, E., *Razvoj kreativne industrije kroz kulturnu politiku i redefiniciju sustava audiovizualne djelatnosti u Republici Hrvatskoj*, Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije, Vol. 21 No. 1, 2015, pp. 119–145.
3. Alexy, M.; Káčer, M.; Rehák, Š., *Creative capacity of European countries*. Hungarian Geographical Bulletin, 2018, Vol. 67, No. 3, pp. 201–222.
4. Begg, I., *Innovative Directions for EU Cohesion Policy after 2020*, CESifo Forum, ISSN 2190-717X, ifo Institut – Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München, München, 2018, Vol. 19, Iss. 1, pp. 3–9.
5. Belfiore, E., *Whose cultural value? Representation, power and creative industries*, International Journal of Cultural Policy, 2020, Vol. 26, Iss. 3, pp.383–397.
6. Bestvina Bukvić, I.; Šain, M.; Haršanji, M., *Project financing of cultural and creative industries in Croatia – analysis of the Creative Europe programme (2014–2020) results*, Interdisciplinary Management Research XIV, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2018, pp. 763–781.
7. Daubeuf, C.; Le Gall, A.; Pletosu, T.; Kopellou, M.; Pocius, D.; Koshchiyenko, O.; Goštautaitė, R. (KEA & PPMI 2019), *Research for CULT Committee – Culture and creative sectors in the European Union key future developments, challenges and opportunities*, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels, 2019.
8. Dolls, M.; Fuest, C.; Krolage, C.; Neumeier, F.; Stöhlker, D., *Incentivising Structural Reforms in Europe? A Blueprint for the European Commission's Reform Support Programme*, Intereconomics, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg, 2019, Vol. 54, Iss. 1, pp. 42–46.
9. De-Miguel-Molina B.; Segarra-Oña M., *Creative Industries' Needs: A Latent Demand*, In: Santamarina-Campos V.; Segarra-Oña M. (eds), *Drones and the Creative Industry*. Springer, Cham, 2018, pp. 37–57.
10. Dozhdeva, V., *Regulatory scope for culture-related support under European Structural and Investment Funds: are we* Iss. 2, pp. 156–168.

11. Haršanji, M.; Bestvina Bukvić, I.; Šain, M., *Značenje multikulturnih suradnji u financiranju i provedbi projekata – analiza programa Kreativna Europa (2014. – 2020.)*, Mediji i medijska kultura – Europski realiteti, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, 2017., str. 342.–356.
12. Harc, M.; Bestvina Bukvić, I.; Mijoč, J., *Entrepreneurial and Innovative Potential of the Creative Industry*, Interdisciplinary Management Research XV, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2019, pp. 1562–1577.
13. Karasova, N., *Creative Economy as a Source of Economic Growth*, East European Scientific Journal, 2019, Vol. 12, Iss. 52, pp. 18–22.
14. Kostini, N.; Raharja, S. J., *Analysis of Financial Behavior of SMEs in the Creative Industries in Bandung City, Indonesia*, Review of Integrative Business and Economics Research, 2020, Vol. 9, Iss.1, pp. 131–139.
15. Mihaljević, M.; Stanković, B., *Gospodarske koristi od kulturnih aktivnosti, Sociokulturno nasljeđe i gospodarski razvoj*, Poljoprivredni fakultet u Osijeku, Odjel za kulturologiju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2016., str. 104.–119.
16. Petrić, M.; Zdravković, Ž.; Tomić-Koludrović, I., *Nejednakosti u pristupu kulturi u post-tranzicijskoj Hrvatskoj: analiza pet tipova kulturne potrošnje*, Struktura i dinamika društvenih nejednakosti, VI. nacionalni sociološki kongres hrvatskog sociološkog društva, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2017.
17. Rybarova, D., *Creative industry as a key creative component of the Slovak economy*, The 19th International Scientific Conference Globalization and its Socio-Economic Consequences 2019 – Sustainability in the Global-Knowledge Economy, SHS Web of Conferences 74, 2020, Vol. 74, pp. 1–8.
18. Suci, M. C.; Istodor, L.; Spînu D. F.; Năsulea C., *Cultural and Creative Economy: Challenges and Opportunities for Romania*. In: Mărginean, S.; Ogrăean, C.; Orăştean R. (eds), *Emerging Issues in the Global Economy*. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham, 2018.
19. Sacco, P. L.; Ferilli, G.; Tavano Blessi, G., *From Culture 1.0 to Culture 3.0: Three Socio-Technical Regimes of Social and Economic Value Creation through Culture, and Their Impact on European Cohesion Policies*, Sustainability, 2018, Vol. 10, No. 3923, pp. 1–23.
20. Sorin, M., *General Approaches to Creative Economy Within the European Space*, Ovidius, University Annals, Economic Sciences Series, 2018, Vol. 8, No. 2, pp. 155–161.
21. Stipanović, C.; Rudan, E.; Zubović, V., *Cultural and Creative Industries in Urban Tourism Innovation – The Example of the City of Rijeka*, ToSEE – Tourism in Southern and Eastern Europe, 2019, Vol. 5, pp. 655–666.
22. Zhao, K.; O’Mahony, M.; Qamar, A., *Bridging the gap in creative economy and ICT research: a regional analysis in Europe*, Applied Economics, 2020, pp. 1–14.
23. Wijngaarden, Y.; Hitters, E.; Bhansing, P. V., *Innovation is a dirty word’: contesting innovation in the creative industries*, International Journal of Cultural Policy, 2019, 25:3, Routledge, London, pp.392–405.
24. Wurst, B., *Globalization and Sustainability of Regions: The Role of Cultural and Creative Industries in Cultural Policies and their Implications for Regional Development – A Case Study of the Czech Republic*, The 19th International Scientific Conference Globalization and its Socio-Economic Consequences 2019 – Sustainability in the Global-Knowledge Economy, SHS Web of Conferences 74, 2020, Vol. 74, pp. 1–8.

POPIS PROPISA, ZAKONA I ODLUKA SUDA

1. Uredba (EU) br. 1295/2013 Europskog parlamenta i Vijeća od 11. prosinca 2013. o uspostavi programa Kreativna Europa (2014. – 2020.) i stavljanju izvan snage odluka br. 1718/2006/EZ, br. 1855/2006/EZ i br. 1041/2009/EZ, Službeni list Europske unije L 347.

MREŽNI IZVORI

1. Creative Europe, *Creative Europe Project Results*, 2019, [https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/projects/#search/keyword=&program_mes\[0\]31052583&subpro_grammes\[0\]=31052584&matchAllCountries=false](https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/projects/#search/keyword=&program_mes[0]31052583&subpro_grammes[0]=31052584&matchAllCountries=false). Pristupljeno 8. kolovoza 2019.
2. European Commission, *Survey on access to finance for cultural and creative sectors*, 2013, pp. 1–178, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d6e546f6-a284-445b-b70f-dbc9ee-20ae37/language-en>. Pristupljeno 19. travnja 2020.
3. European Commission, *Boosting SME sin the cultural and the creative sectors: European Commission and EIF launch a new guarantee scheme*, 2016, <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP-16-2345>. Pristupljeno 18. travnja 2019.
4. European Commission, *The role of public policies in developing entrepreneurial and innovation potential of the cultural and creative sectors*, 2018, pp. 1–108, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5d33c8a7-2e56-11e8-b5fe-01aa75ed71a1>. Pristupljeno 18. travnja 2019.
5. Eurostat, *Culture Statistic*, 2019, ISSN 2443-8219, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture-statistics>, Pristupljeno 8. travnja 2019.
6. European Investment Fund, *Market analysis of the cultural and creative sectors in Europe*, 2019, URL = <https://www.eif.org/what-we-do/guarantees/cultural-creative-sectors-guarantee-facility/ccs-market-analysis-europe.pdf>. Pristupljeno 18. travnja 2020.
7. Europska komisija, *EIS 2019 – main report*, 2019, <https://ec.europa.eu/docs-room/documents/36281>. Pristupljeno 10. kolovoza 2019.
8. Europska unija, Ured za publikacije, *Ulaganje u ljude – Kreativna Europa 2021. – 2027.* <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-creative-europe-hr.pdf>. Pristupljeno 21. travnja 2020.
9. Europski fondovi 1, *Kreativna Europa 2014. – 2020.*, nema datuma . <http://europski-fondovi.eu/sites/default/files/Kreativna%20Europa-0.pdf>. Pristupljeno 21. lipnja 2019.
10. Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, *The Entrepreneurial Dimension of the Cultural and Creative Industries*, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, Utrecht, 2010. <http://kultur.creative-europe-desk.de/fileadmin/user-upload/The-Entrepreneurial-Dimension-of-the-Cultural-and-Creative-Industries.pdf>. Pristupljeno 21. prosinca 2019.
11. Hrvatsko društvo skladatelja, *Zaštita autorskih muzičkih prava, Kreativna Hrvatska = gospodarska snaga*, Zagreb, 2015. <https://www.zamp.hr/uploads/documents/KREATIVNA-HRVATSKA-FI-NAL-PDF.pdf>. Pristupljeno 11. kolovoza 2019.
12. Hrvatsko društvo skladatelja, *Zaštita autorskih muzičkih prava, Kreativna Hrvatska 2016.*, Zagreb, 2016. <https://www.zamp.hr/uploads/documents/Brosura-KKI-2016.pdf>. Pristupljeno 11. kolovoza 2019.
13. KEA – European Affairs, *Impulse paper on the role of cultural and creative sectors in innovating European industry*, 2019, European Commission. <https://keanet.eu/wp-content/uploads/Impulse-pa>

- per-on-the-role-of-CCIs-in-innovating-European-industry-integrated.pdf. Pristupljeno 10. travnja 2020.
14. Ministarstvo kulture 1, *Potprogram Kultura – tko, što, kako i zašto?*, nema datuma. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=9821>. Pristupljeno 21. lipnja 2019.
  15. Ministarstvo kulture 2, *Program Europske unije – Kreativna Europa*, nema datuma. <http://www.min-kulture.hr/ced/>. Pristupljeno 21. lipnja 2019.
  16. Ministarstvo kulture 3, *Europska komisija otkrila plan za novi program EU za kulturu i audiovizualnu djelatnost – Kreativna Europa!*, nema datuma. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=7150>. Pristupljeno 21. lipnja 2019.
  17. Ministarstvo kulture 4, *Strateški plan Ministarstva kulture 2018. – 2020.*, 2017, <https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/Novosti/Strate%a1ki%20plan%20MK%202018.-2020.pdf>. Pristupljeno 4. kolovoza 2019.
  18. Ministarstvo kulture 5, *Strateški plan Ministarstva kulture 2016. – 2018.*, Revidirana verzija, 2016, <https://www.minkulture.hr/userdocsimages/Dokumenti/strateski%20plan/Web-Revidiran-Strate%a1ki%20plan%20Ministarstva%20kulture%202016%20-2018.pdf>. Pristupljeno 4. kolovoza 2019.
  19. Ministarstvo kulture 6, *Strateški plan Ministarstva kulture 2019. – 2021.*, 2018, [https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/2005/Strate%a1ki%20plan%20MK%202019.-2021.%20-%20Final%20\(004\).pdf](https://www.min-kulture.hr/userdocsimages/2005/Strate%a1ki%20plan%20MK%202019.-2021.%20-%20Final%20(004).pdf). Pristupljeno 4. kolovoza 2019.
  20. Proleksis enciklopedija, *Europska Unija – EU*, 2017, <http://proleksis.lzmk.hr/20199/>. Pristupljeno 9. kolovoza 2019.
  21. UNESCO, *EU support to cultural and creative sectors*, 2017, <https://en.unesco.org/creativity/policy-monitoring-platform/eu-support-cultural-creative>. Pristupljeno 18. travnja 2019.
  22. Vežić, A., *Uloga kulture i kulturnih industrija u lokalnom ekonomskom razvoju*, nema datuma. <https://crvenared.wordpress.com/publications/uloga-kulture-i-kulturnih-industrija-u-lokalnom-ekonomskom-razvoju-aida-vezic/>. Pristupljeno 7. kolovoza 2019.

Ivana Bestvina Bukvić*

Kristina Bjelić**

Marija Šain***

EFFICIENCY OF THE EUROPEAN UNION PROGRAMME IN FOSTERING AND FINANCING THE CULTURAL AND CREATIVE SECTORS IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Summary

The cultural and creative sectors are highly ranked by the number of employees at the European Union (EU) level and they represent an economic force that proved its resilience to economic changes due to rapid and easy adaptations to market and innovation trends. In order to achieve the objectives of the Europe 2020 Strategy, in 2013 the Regulation (EU) No 1295/2013 was passed by the European Parliament and the Council to establish the Creative Europe Programme (2014–2020) for support to cultural and creative sectors. However, it was found that the Republic of Croatia lacked systematic monitoring of the cultural and creative sectors (including the IT sector) as they are not sufficiently and well positioned in national policies and strategies.

The research has been conducted into the level of success of the EU and its regulatory framework in stimulating cultural and creative sectors in developing countries. The paper analyzes the extent to which the Republic of Croatia adopted and applied the opportunities offered by the European Union programmes in financing the projects in cultural and creative sectors based on the results of the Creative Europe Programme, the Culture Sub-programme. The authors conducted the comparative analysis into the official programme results achieved in the Republic of Croatia, Slovenia and other EU member states. The research results show the position of the Republic of Croatia in relation to other countries, the influence of EU membership length and the level of innovation on the total number of positive applications evaluations in this field.

Keywords: cultural and creative sectors, financing, European Union strategies and recommendations, Creative Europe Programme

This work is licensed under a Creative Commons

Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Ivana Bestvina Bukvić, PhD, Associate Professor, The Academy of Arts and Culture, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Kralja Petra Svačića 1f, 31000 Osijek. E-mail address: ibbukvic@umios.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9157-1479>.

** Kristina Bjelić, mag. cult., Vukovarska 156, 31000 Osijek, Croatia. E-mail address: kristina.bjelic94@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8336-9775>.

*** Marija Šain, PhD, Assistant professor, The Academy of Arts and Culture, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Kralja Petra Svačića 1f, 31000 Osijek, Croatia. E-mail address: mihalje1@aukos.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1798-9973>.